

РОЗДІЛ 7. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF INDEPENDENT ACTIVITY OF PRESCHOOL CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Стаття присвячена дослідженню основних аспектів психолого-педагогічного супроводу самостійної діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. Наголошено, що саме в дошкільному віці закладаються основи самостійності, що своєчасний розвиток самостійності в дітей розширює можливості пізнання, спілкування, сприяє успішному включенню дитини у шкільне навчання. Доведено важливість психолого-педагогічного супроводу формування самостійності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти, розглянуто педагогічні закономірності, на яких він базується. З'ясовано, що мета психолого-педагогічного супроводу співвідноситься із сприянням самостійному розвитку дитини; механізмом реалізації є взаємодія супроводжуваного і того, хто супроводжує, у спеціально створених умовах, а кінцевим результатом – більш високий рівень особистісного розвитку дитини. Обґрунтовано, що для розвитку самостійної діяльності дітей дошкільного віку першочергове значення має формування в закладі дошкільної освіти предметно-розвивального середовища. Розглянуто порядок його організації з урахуванням вікових особливостей і потреб дітей. Дано характеристику різних видів самостійної діяльності дітей дошкільного віку (рухливі та спокійні ігри, творча, продуктивна, пізнавальна, трудова діяльність, самообслуговування) і визначено, що кожен вид діяльності впливає на розвиток різних компонентів самостійності. З'ясовано, що самостійність дітей розгортається від самостійності репродуктивного характеру до самостійності з елементами творчості за постійного неухильного підвищення ролі дитячої свідомості у здійсненні діяльності. Доведено, що дитина проходить шлях до самостійності через опанування спільної діяльності, основою якої є партнерська позиція педагогічного працівника щодо дітей. Наголошено на доцільності включення у спільну діяльність усіх учасників освітнього процесу – дітей, педагогічних працівників закладу дошкільної освіти, батьків, а також об'єднання зусиль усіх педагогічних працівників: вихователів, педагога-психолога, методиста й інших.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, дошкільний вік, заклад дошкільної освіти, педагогічний працівник закладу дошкільної освіти, види самостійної діяльності, гра, спільна діяльність.

The article is devoted to the study of the main aspects of psychological and pedagogical support of independent activity of preschool children in preschool institutions. It is emphasized that the foundations of independence are laid at the preschool age, and that the timely development of independence in children expands the opportunities for cognition, communication, promotes the successful inclusion of the child in school. The importance of psychological and pedagogical support of the formation of independence of preschool children in preschool institutions is proved, the pedagogical regularities on which it is based are considered. It was found that the purpose of psychological and pedagogical support is correlated with the promotion of independent development of the children; the mechanism of realization is the interaction of the accompanied and the accompanying person in specially created conditions, and the result is a higher level of personal development of the children. It is substantiated that for the development of independent activity of preschool children the formation of subject-development environment in the institution of preschool education is of paramount importance. The order of its organization according to age features and needs of children is considered. The characteristics of different types of independent activities of preschool children (mobile and calm games, creative, productive, cognitive, work, self-care) are given and it is determined that each type of activity affects the development of different components of independence. It was found that the independence of children develops from the independence of a reproductive nature to independence with elements of creativity with a constant increase in the role of children's consciousness in the implementation of activities. It is proved that children go to independence through the mastery of joint activities, the basis of which is the partnership position of the teacher in relation to children. Emphasis is placed on the expediency of including in joint activities of all participants in the educational process – children, teachers of preschool education, parents, as well as the joint efforts of all teachers (educators, pedagogue-psychologist, methodologist, etc.).

Key words: psychological and pedagogical support, preschool age, preschool education institution, pedagogical employee of preschool education institution, types of independent activity, game, joint activity.

УДК 37.015.31
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/35.36>

Пехарева С.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Яценко В.В.,
канд. пед. наук,
старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Бойко Т.О.,
аспірант кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Інтерес до проблеми організації самостійної діяльності дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти зумовлений гуманістичними завданнями

більш повного розкриття індивідуальності дитини, її творчого потенціалу. Сучасне життя вимагає від людини не стільки шаблонних, звичних дій, як творчого підходу, здатності самостійно ста-

вити завдання й ухвалювати правильні рішення в нестандартних складних ситуаціях. Дослідження психологів доводять, що основи самостійності, як якості особистості, закладаються в дітей саме в дошкільному віці.

Одним із провідних принципів дошкільної освіти є принцип психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку в освітньому процесі. Ідея супроводу як утілення особистісно зорієнтованого підходу пов'язана з реалізацією права дитини на повноцінний розвиток. Зміст психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку полягає у превентивному навчанні дитини самостійності у плануванні свого життєвого шляху й індивідуального освітнього маршруту, організації життєдіяльності, вирішенні проблем, а також у перманентній готовності дорослого адекватно реагувати на ситуацію емоційного дискомфорту людини, яка зростає [3, с. 8]. Водночас дитина виступає суб'єктом власної діяльності, а її активність і свобода взаємодіють з активністю дорослих. Метою психолого-педагогічного супроводу дитини в навчально-виховному процесі є забезпечення її всебічного розвитку [6, с. 43].

У теорії та практиці дошкільної освіти феномен психолого-педагогічного супроводу дитини вимагає усвідомлення необхідності надання багатовимірної допомоги дошкільнику: з позицій його особистісного та соціального розвитку, збереження і зміцнення здоров'я, безпеки, ґендерних особливостей, сімейного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема психолого-педагогічного супроводу самостійної діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти вивчається багатьма науковцями. А. Романовський, В. Михайличенко обґрунтовують необхідність «супроводу», розвивають ідеї так званої «педагогіки успіху». Т. Кочубей, В. Кузь, Л. Іщенко й інші досліджують проблеми психолого-педагогічного супроводу формування особистості дошкільника. С. Кирієнко розкриває зміст самостійної діяльності дошкільників, структурні принципи і функції самостійної діяльності, досліджує умови, що забезпечують ефективність процесу формування самостійності в дітей дошкільного віку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У науковій літературі переважно вивчаються питання формування навичок самостійної діяльності в молодших школярів, підлітків і студентів. Дошкільний вік випадає з поля актуальних досліджень. Це зумовлює необхідність дослідження особливостей психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.

Мета статті – дослідити зміст, компоненти та види самостійної діяльності дітей дошкільного віку та розглянути порядок реалізації психолого-

педагогічного супроводу дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Особливої значущості в сучасних умовах розвитку суспільства набуває психолого-педагогічний супровід формування самостійності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти, що базується на таких педагогічних закономірностях:

- освітній процес орієнтований на особистість дитини, цінністю визнаються її людські якості, а основним критерієм – благо дитини;

- центральною фігурою освітнього процесу є дитина, тому необхідно забезпечити комфортні, безконфліктні та безпечні умови для розвитку і реалізації її природного потенціалу;

- інтегроване емоційне і пізнавальне поле розвитку дитини дошкільного віку забезпечують дорослі, тому їхня позиція полягає в педагогічно доцільному впливі на динаміку самостійної діяльності дитини через сюжетно-рольову гру;

- активна самостійна діяльність дитини, що базується на інтересі, особистісному сенсі, формує відповідальність, різнобічні мотивації, творчу спрямованість, викликає позитивні емоції у процесі діяльності, що в сукупності стимулює подальший її соціальний розвиток;

- єдність вимог і настанов в організації життєдіяльності дітей у закладі дошкільної освіти сприяє стійкості їх соціального пізнання [2, с. 24–25].

Одним із головних завдань педагогічних працівників закладу дошкільної освіти є виховання в дітей самостійності, яка проявляється в подоланні власної обмеженості не тільки пі час виконання конкретних завдань, а й у будь-якій діяльності, а також формування в дітей рефлексії як універсального способу ставлення до власної діяльності.

У дошкільній педагогіці самостійна діяльність розглядається як робота, що виконується без безпосередньої участі педагогічного працівника закладу дошкільної освіти, але за його завданням, у спеціально відведений для цього час. Водночас дитина свідомо прагне досягти поставленої мети за допомогою власних зусиль свої, виражає в тій чи іншій формі результат розумових і / або фізичних дій [2, с. 35]. Самостійність дітей розгортається від самостійності репродуктивного характеру до самостійності з елементами творчості за постійного неухильного підвищення ролі дитячої свідомості у здійсненні діяльності.

Психолого-педагогічний супровід дітей дошкільного віку пов'язаний з особистісно орієнтованим підходом, основним напрямом якого є розвиток особистісного ставлення до себе, до світу, виховання громадянина, готового до подальшої життєдіяльності на благо суспільства.

Самостійність дитини можна розглядати через поєднання таких якостей, як інтерес, вибірковість, цілеспрямованість, автономність, творчість. Домі-

нування тих чи інших якостей визначає особливості самостійності кожної дитини. А. Осницький [5] та С. Рубінштейн [9] пов'язують розвиток самостійності дитини із суб'єктивним досвідом, тобто з досвідом прояву інтересу і вибіркової, досвідом планування своїх дій і досягнення мети діяльності, досвідом звернення по допомогу до дорослого, досвідом здійснення дій та операцій, досвідом творчості. Дитина набуває такого досвіду в різних видах діяльності, коли діє автономно від дорослого або приймає його допомогу і підтримку.

С. Кириєнко розглядає три взаємопов'язані компоненти самостійної діяльності дітей, як-от: мотив → дія → результат. Мотиви використовуються для стимулювання самостійної діяльності дітей. На етапі формування в дитини мотиваційної настанови вихователь застосовує прийоми і методи, що спонукають, викликають інтерес, ініціативу, бажання дитини самостійно досліджувати предмети і явища. Мотив спонукає дитину до дій. Для цього педагогічний працівник повинен сформувати в дитини арсенал знань, умінь і навичок, організувати предметно-розвивальне середовище. Останній компонент структури самостійної діяльності – результат діяльності. Для дитини – це результат її діяльності, для педагогічного працівника – це свого роду діагностичний показник сформованості самостійності як якості особистості дитини [2, с. 39].

Для розвитку самостійної діяльності дітей дошкільного віку першочергове значення має формування в закладі дошкільної освіти предметно-розвивального середовища, наповнення якого включає ігри, предмети й ігрові матеріали, навчально-ігрове обладнання тощо. З метою надання дітям стимулу до самостійного пізнання і дослідження під час організації предметно-розвивального середовища враховують вікові особливості та потреби дітей. Усі предмети, з якими взаємодіє дитина, повинні доносити до неї певні відомості про навколишній світ, давати їй можливість накопичувати власний соціальний досвід.

Зокрема, іграшки й ігри для дітей раннього віку (від 1 до 3 років) повинні бути простої форми (пірамідки, шнурівки), контрастних кольорів, відрізнятися за тактильними відчуттями (м'які, тверді), не повинні містити дрібних деталей. Завдання предметно-розвивального середовища – реалізувати потребу дітей у русі; дати початкове уявлення про властивості предметів (розмір, форма, колір тощо); розвивати сенсоріку і дрібну моторику тощо.

Діти молодшого дошкільного віку (від 3 до 4 років) починають активно наслідувати дорослих. Тому у групі обладнують куточки для сюжетно-рольових ігор, які повинні трансформуватися: магазин, лікарня, пошта тощо. Потрібно мати набір дидактичних ігор: лото, парні картинки, великі мозаїки, кубики для складання картинок, великі пазли, м'які конструктори. Оскільки в цьому

віці в дітей розвивається тяга до малювання, то в достатній кількості повинні бути олівці, фломастери, воскова крейда, папір.

У дітей середнього дошкільного віку (від 4 до 5 років) посилюється тяга до сюжетно-рольових ігор, тому іграшки повинні бути не дуже великі, але різноманітні: конструктори, набори посуду, меблів тощо. Оскільки в дітей у цьому віці зростає тяга до пізнання навколишнього світу, то обов'язково повинен бути сенсорний центр і можливість у грі використовувати глину, пісок, воду, сніг, піну тощо.

Діти старшого дошкільного віку (від 5 до 6 років) відрізняються від дітей інших вікових груп насамперед психологічно, оскільки вони найстарші в закладі дошкільної освіти. Тому предметно-розвивальне середовище повинно сприяти розвитку самостійності, здатності ухвалювати рішення, передбачати результат, проявляти ініціативу і відповідальність. У підготовчій групі йде активна підготовка до школи і набагато більше часу відводиться на освітню програму. Тому й обстановка наближається до шкільної. Якщо є можливість, то обладнують клас для занять, за оформленням ідентичний до шкільного. Таким чином діти психологічно готуються до перебування у школі.

Розглянемо окремі види самостійної діяльності дітей дошкільного віку.

Рухливі ігри. Діти молодшого дошкільного віку люблять просто бігати підтюпцем, скакати, виконувати махи руками і ногами, грати у квача тощо. У дітей старшого дошкільного віку рухова активність проявляється в сюжетно-рольових іграх. Приміщення доцільно обладнати різним спортивним інвентарем, що сприяє розвитку рухової активності дітей, створити смуги перешкод: доріжки, сходи, гірки.

Спокійні ігри. Діти самостійно розігрують прості сюжети з казок або побутові ситуації за допомогою іграшок. В ігровій формі діти часто наслідують характерні особливості окремих професій і побутові ситуації («У магазині», «У кабінеті стоматолога», «Гра у школу» тощо).

Творча діяльність. Накопичений на заняттях художньо-естетичної спрямованості досвід проявляється в діалогах, у розігруванні дітьми театралізованих сценок. Діти самостійно грають у ляльковий і пальчиковий театр, відтворюють мелодії. Після опанування навичок усного мовлення діти переповідають один одному улюблені вірші та казки, зміст мультфільмів. У деяких дошкільнят проявляється бажання імітувати мову персонажів, римувати рядки.

Продуктивна художня діяльність. Створення зорових образів за допомогою фарб, паперу, пластиліну, природних матеріалів. У процесі опанування техніки малювання олівцями і фарбами, ліплення й аплікації дитина відчуває бажання зобразити це красиво, передати барвисто, позитивно.

Пізнавальна діяльність. Важливо не тільки навчити дитину засвоювати готову інформацію, а й розвивати здатність і бажання самостійного пізнання. За допомогою зорового спостереження, тактильного контакту і звукового сприйняття діти можуть дізнаватися щось нове про предмети. У дітей молодшого дошкільного віку бажання досліджувати певний об'єкт виникає стихійно, тому завдання педагогічного працівника – помічати прояв інтересу і підказувати, у який спосіб доцільно вивчати предмет. Діти середнього і старшого дошкільного віку беруть участь у дослідженнях свідомо. Вони проводять спостереження в куточку природи, під час прогулянки, ставлять досліди в мінілабораторії.

Трудова діяльність. Педагогічний працівник конструє ігрові ситуації, які спонукають дітей до виконання трудового процесу (приготування їжі, одягання ляльок, прибирання речей).

Самообслуговування полягає в засвоєнні дитиною норм гігієни і способів її дотримання (вмивання, миття рук після прогулянки і перед прийомом їжі, чищення зубів), опанування навичок одягання і роздягання, культури прийому їжі та правил поведінки за столом. Формування навичок самообслуговування в ранньому віці готує дитину до адаптації у світі дорослих. Вихователь не повинен робити за дитину те, що вона може зробити сама, а має давати усні вказівки, наприклад, що дітям потрібно зробити, щоб зібратися на прогулянку, показати, якщо в дітей виникають труднощі, наприклад, із зав'язуванням шнурків [10].

Кожен вид діяльності впливає на розвиток різних компонентів самостійності: гра сприяє розвитку активності й ініціативи, трудова діяльність формує наполегливість у досягненні результату, продуктивна діяльність – пошук адекватних способів самовираження.

Можлива інтеграція як усередині груп близьких видів діяльності (як-от інтеграція різних видів творчої діяльності), так і видів діяльності, що відрізняються за механізмом здійснення (ігровий і трудовий види діяльності). Отже, можна говорити про внутрішньовидову і міжвидову інтеграцію. Прикладами внутрішньовидової інтеграції є об'єднання малювання й аплікації як видів продуктивної художньої діяльності, спостереження і проведення досліду як видів пізнавальної діяльності. Прикладами міжвидової інтеграції є об'єднання, наприклад, читання і малювання, ігрової і пізнавальної діяльності, ігрової та продуктивної художньої діяльності.

Самостійна ігрова діяльність може мати як індивідуальний (дитина грається, малює або конструє сама), так і колективний характер (діти об'єднуються і, обговоривши свій задум, разом майструють, малюють, складають із конструктора літак, будівлю тощо). В умовах карантину, зумов-

леного пандемією COVID-19, практикується проведення додаткових ігор, які інформують дітей про важливість індивідуальних заходів профілактики та фізичного дистанціювання, віддається пріоритет видам самостійної діяльності, що проводяться просто неба [7].

Ознаками прояву самостійності є зацікавленість дитини в певному виді діяльності та вміння переносити засвоєне у власну нову діяльність, застосовувати у вирішенні нових завдань. Особливо це характерно для дітей старшого дошкільного віку.

Реалізація психолого-педагогічного супроводу самостійної діяльності дітей можлива лише в разі позитивного ставлення до суб'єкта супроводу, його високої активності, готовності до розкриття особистісного потенціалу, прагнення до особистісного зростання і самовдосконалення. Самостійна діяльність дітей дошкільного віку повинна здійснюватися без примусу і супроводжуватися позитивними емоціями. Якщо виникне така необхідність, то педагогічний працівник може допомогти дитині, водночас не порушувати її задуму.

Дитина проходить шлях до самостійності через опанування спільної діяльності. Згідно із психологічною концепцією Л. Виготського, схема розвитку будь-якого виду діяльності така: спочатку вона здійснюється спільно з дорослими, потім – у спільній діяльності з однолітками, а пізніше стає самостійною діяльністю дитини [1]. Поширені ситуації, коли у спільній діяльності дитині необхідно проявити свою індивідуальну позицію, самостійність. Після засвоєння алгоритму дій і способів реалізації діти переносять відпрацьовані з педагогічним працівником форми діяльності в індивідуальну активність [10].

Найбільш ефективно самостійність формується в сюжетно-рольовій грі серед однолітків, під час якої діти проявляють свою здатність вирішувати поставлені завдання за допомогою не лише виконання якихось дій з іграшками, але й фантазування, діють логічно, аргументують свої міркування [4].

Сучасні підходи до організації самостійної діяльності дітей дошкільного віку визначають партнерську позицію педагогічного працівника щодо дітей як основу їхньої спільної діяльності. Дитина може і не отримати необхідного досвіду діяльності, якщо вихователь у разі виникнення перших труднощів поспішить їй на допомогу, корисніше спонукати її до самостійного рішення (дати пораду, поставити навідні запитання, активізувати минулий досвід).

Один із провідних принципів психолого-педагогічного супроводу самостійної діяльності дітей дошкільного віку – принцип включення у спільну діяльність усіх учасників освітнього процесу: дітей, педагогічних працівників закладу дошкільної освіти, батьків, об'єднання зусиль усіх педагогічних працівників: вихователів, педагога-психолога, методиста й інших, оскільки саме в найближчому соціаль-

ному оточенні встановлюються реальні соціальні відносини, у які активно включається дитина [6].

Висновки. Одним із важливих напрямів психолого-педагогічного супроводу дитини дошкільного віку є цілеспрямована допомога їй у формуванні в неї самостійності як основи життєдіяльності. Сучасний розвиток самостійності розширює можливості пізнання, спілкування, готує успішне входження дитини у шкільне навчання.

Дослідження показує, що організацією в дошкільному навчальному закладі адекватної педагогічної взаємодії вже в дошкільному віці можна допомогти дитині усвідомити свої особисті якості, сформувані основи самостійності.

Аналіз сучасних підходів до проблеми психолого-педагогічного супроводу самостійної діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти дозволяє зробити висновок, що його мета співвідноситься із сприянням самостійному розвитку дитини; механізмом реалізації є взаємодія супроводжуваного і того, хто супроводжує, у спеціально створених умовах, а кінцевим результатом – більш високий рівень особистісного розвитку дитини.

Перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямі вбачаються в дослідженні питань педагогічного супроводу пізнавального розвитку дітей дошкільного віку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Выготский Л. Вопросы детской психологии. Москва : Перспектива, 2016, 224 с.

2. Кириенко С. Педагогическое сопровождение самостоятельной деятельности дошкольников в образовательном процессе детского сада. *Психолого-педагогическое сопровождение развития ребенка дошкольного возраста в образовательном процессе* : коллективная монография / под ред. Л. Трубайчук. Челябинск: изд-во ЧИПКРО, 2014. С. 32–52.

3. Кузьменко В. Виховна психологічна ситуація як засіб розвитку індивідуальності дитини: практичний аспект. *Дошкільне виховання*. 2007. № 9. С. 7–10.

4. Марейчева А. Как организовать предметно-развивающую среду в детском саду. 21.02.2018. URL: <https://melkie.net/zanyatiya-s-detmi/organizatsiya-razvivayushhey-predmetno-prostranstvennoy-sredy-po-fgos-v-dou.html>.

5. Осницкий А. Регуляторный опыт, субъектная активность и самостоятельность человека. *Психологические исследования*. 2009. № 5 (7). URL: <http://psystudy.ru/index.php/num/2009n5-7/221-osnitsky7.html>.

6. Психолого-педагогичний супровід формування особистості дошкільника : колективна монографія / Т. Кочубей та ін. ; за ред. В. Кузя. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 212 с.

7. Рекомендації щодо забезпечення якості дошкільної освіти України в умовах карантину. УІРО, 2021. 26 с.

8. Романовский А., Михайличенко В., Грень Л. Педагогика успеха. Харьков : НТУ «ХПИ», 2012. 372 с.

9. Рубинштейн С. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 713 с.

10. Скопина М. Самостоятельная деятельность детей в ДОУ. 13.02.2018. URL: <https://melkie.net/vidy-deyatelnosti-v-dou/samostoyatel'naya-deyatelnost-detey-v-dou-v-hode-rezhimnyih-momentov.html#i>.